

Бичкова С. С., доктор юридичних наук, професор,
заступник начальника кафедри цивільного права і
процесу НАВС

Щодо однієї з підстав перегляду Верховним судом України
судових рішень у цивільних справах

12 лютого 2015 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд». До набрання чинності цим нормативно-правовим актом обов'язковість правових висновків Верховного Суду України, які він викладав у своїй постанові за результатами перегляду судових рішень, жодним чином не забезпечувалася.

Указаним же Законом було внесено зміни до ЦПК України і введено нову підставу для перегляду судових рішень у цивільних справах найвищою судовою інстанцією нашої держави, а саме таку, як невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду

Україні висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Проаналізувавши судову практику, можна стверджувати, що введення цієї підстави перегляду судових рішень Верховним Судом України було викликано необхідністю. Адже указаний судовий орган надавав висновки щодо застосування тієї чи іншої норми права, згідно закону такі висновки були обов'язковими, проте суди нижчих інстанцій могли їх ігнорувати, оскільки не було важелів впливу, які б їх примушували ухвалювати рішення суду з позиції наданого висновку. Своєю чергою, Верховний Суд України не мав права переглядати судові рішення з тієї підстави, що воно не відповідає висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права. І справи, що виникають з правовідносин, подібних до тих, в яких найвищий судовий орган нашої держави уже визначився, яким чином слід застосовувати норму права, знову надходили до нього. У зв'язку з цим Верховному Суду України доводилося витратити час на перегляд судового рішення, а в результаті - повертатися до свого попереднього висновку. Чи навпаки, залишалися чинними рішення судів нижчих інстанцій, які не відповідали позиції Верховного Суду України, адже вони або не доходили до останнього, або не було підстав для їх перегляду.

Крім того, при обґрунтуванні неправильності застосування норми права заявники наводили висновки Верховного Суду України у справах, що стосувалися подібних правовідносин, проте цей судовий орган не мав права їх брати до уваги. Тобто виникала колізія: висновок Верховного Суду України є, однак немає правових засобів виправлення рішення суду нижчої інстанції, в якому по іншому, ніж визначено у висновку, застосовувалася відповідна норма права.

Проте, з іншого боку, введення аналізованої підстави перегляду судових рішень може призвести до того, що у разі, коли зміниться економічна, політична, соціальна тощо ситуація в Україні чи Верховний Суд України «помилиться» при викладенні свого висновку або у нього зміниться погляд на правильність застосування правової норми, щодо якої він уже висловив свою думку, ні у нижчих судів, ні у самого Верховного Суду України не буде можливості застосувати відповідну норму так, як це мало б бути. Вони будуть «зв'язані» позицією, викладеною у висновку раніше.

Задля недопущення подібного у ч. 3 ст. 360-2 ЦПК України передбачено можливість відходу Верховного Суду України від висновку про застосування норми права, викладеного в його постанові. Однак можна вказати на два «упущення» указаної норми.

Насамперед, в означеному випадку справа передається на розгляд спільного засідання палат Верховного Суду України. На сьогодні, згідно із ч. 3 ст. 39 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», таких палат - чотири (судові палати в адміністративних справах, у господарських справах, у кримінальних справах та у цивільних справах). Звідси, запитання: у ч. 3 ст. 3602 ЦПК України під «палатами» розуміються всі чотири палати чи розгляд справи може відбуватися і за участі лише двох/трьох палат?

Крім того, в аналізованій нормі допускається можливість відходу від висновку про застосування норми права лише у разі, коли відповідна постановка Верховного Суду України була прийнята іншим складом суду (іншою палатою чи палатами, які брали участь у спільному засіданні). Але чи буде охоплювати поняття «інший склад суду» випадки, в яких до такого складу ввійшов (вийшов або замінений) лише один суддя? Адже формально - це буде новий склад суду. Також не дає відповіді законодавець на запитання: що має робити Верховний Суд України у разі, коли під час розгляду справи необхідність відходу від висновку про застосування норми права встановить той самий склад суду?

На нашу думку, Верховний Суд України повинен мати можливість переглядати свою позицію. Звичайно, в обмежених, чітко окреслених законом випадках. Можливо, дійсно, за участі всіх судових палат. Проте законодавцеві слід визначитися із відповідями на поставлені вище запитання і уточнити відповідну правову норму.

Хоча введення аналізованої підстави перегляду судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України може призвести й до негативних наслідків.

Адже на сьогодні судді нижчих інстанцій певною мірою «зв'язані» позицією Верховного Суду України.

Не виправляє цієї ситуації і законодавча «обмовка»: суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів (ч. 2 ст. 214, ч. 1 ст. 360-7 ЦПК України).

Як правильно наголошує М. І. Козюбра, «незалежний статус судді означає, що він підкоряється лише правовому закону та вимогам верховенства права, а не будь-яким вказівкам від кого б вони не надходили, включаючи ВСУ» [1, с. 25].

С. Я. Фурса також акцентує увагу на тому, що «кожен суддя має бути вільним від будь-яких керівних вказівок і мусить підкорятися при винесенні рішення лише закону» [2, с. 885].

Ми погоджуємося з науковцями у тому, що суд при вирішенні справи має керуватися лише законом. Примушування же судів нижчих інстанцій керуватися при вирішенні справи не нормами закону, а висновками Верховного Суду України суперечить основним конституційним принципам - принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України) та принципу незалежності суддів і підкорення їх лише закону при здійсненні правосуддя (ст. 129 Конституції України).

Звичайно, при перегляді Верховним Судом України судового рішення, в якому по іншому, ніж у висновку останнього, застосовано норму матеріального права, необхідно кожного разу детально розбиратися, чи є відповідні правовідносини подібними, чи не повною мірою судові рішення є законним та обґрунтованим, незважаючи на інше застосування норми права, тощо. Однак це не може гарантувати того, що найвищий судовий орган нашої держави не скасує законне та обґрунтоване рішення нижчого суду лише з тієї підстави, що воно не відповідає його висновку.

Хоча, не можна заперечити і те, що судам нижчих інстанцій інколи потрібно вказувати «правильну дорогу» задля того, щоб вони правильно розуміли, яким чином слід застосувати ту чи іншу норму права.

А тому, час покаже, чи було доцільним введення такої підстави для перегляду судових рішень Верховним Судом України, як невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права, чи не буде це заважати захисту порушених, невизнаних чи оспорених прав, свобод та інтересів.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. Система судів України та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування / М. Козюбра // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 15-28.
2. Фурса С. Я. Цивільний процесуальний кодекс України : Науково- практичний коментар : У 2 т. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, С. В. Щербак ; за заг. ред. С. Я. Фурси. - Т. 1. - К. : Вид. Фурса С. Я. : КНТ, 2006. - 912 с.